

ÖZGÜRLÜKÇÜ TEOLOJİ YAZILARI

İlhami Güler, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, 175 s.

Semabat ÖZGENÇ*

İlhami Güler *Özgürlükçü Teoloji Yazıları* adlı kitabına yazdığı önsöze, İslam medeniyetinin ilk dönemlerinde bu medeniyeti oluşturan rey yönlü ilmî çalışmaların daha sonraki resmi ideoloji bağlamında geriye çekildiğini iddia ederek giriş yapıyor. Mutezilî metodun yerine Şafî'nin metodolojisi bağlamında dogmatik bir yapının hâkim olduğunu ileri sürerek kitapta toplanan yazıların akıl ve iradenin zayıf olduğu bu hâkim yapıdan kurtulmak yönünde çağrı niteliğini taşıdığını belirtiyor. Kitap bu amaçla temellenen uzunlu kısıklı yazılardan oluşuyor. Biz bu tanıtım yazısında kitapta dikkati çeken bazı başlıkları öne çıkartmaya çalışacağız.

Güç Yerine Ahlak Temelli Bir Allah-İnsan İlişkisine Doğru başlıklı yazıya *Kulluktan Dostluğa Giden Yol Var Mı?* sorusuyla başlıyor. Hz. Nuh'tan Hz. Peygambere kadarki süratçe nübüvvet geleneğinin amacının insanı insanlaştırıcı bir gaye taşıdığına dikkat çekiyor. Maksudın tevhid-şirk ilişkisinde akıl ila ahlak bağlantılı eğitim olduğunu vurguluyor. Kur'an bu noktada var olan sorunları belirleyici bir konuma sahip bulunmaktadır. Tanrı ve dinin, dinler tarihi boyunca aklı boyunduruk altına alan birer kavram olarak anlaşıldığını savunan Güler buna bağlı olarak humaniter ve otoriter din tipleri bağlamında İslam'ın ilk dönem ve sonraki dönemlerdeki din algısını yorumluyor. İslam'ın ilk döneminde özgürlükçü yapının geliştirdiği çizgide fıkhıta Rey, itikadda ise Mutezilî-Maturidî olarak beliren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Karşit eğilim ise hadis ve selefiyye bağımlı olarak fıkhıta Şafii, Hanbeli-Zahiri, itikadda ise Eş'arilik olarak ortaya çıkmıştır. İkinci eğilimin siyasi otorite temelli hâkim olması aklın kullanımını zayıflatmış,

* Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi.

ahlaki anlamda Tanrı-insan ilişkisi de aktivasyonunu kaybetmiş, ilişki sadece kulluk/kölelik boyutunda anlaşılmıştır. Kur'an'daki abd kavramı üzerinden kulluk tanımının aslını belirlemeye çalışan Güler, pratikte kavramın Tanrının salt güç olarak anlaşıldığı bir boyuta kayarak ahlakî içeriğinin zayıfladığını ifade ediyor.

Yoldan Çıkmamak İçin Gerektiğinde Sözden Sapmak başlıklı yazıda Güler Kur'an'daki din kavramının doğru yol; Allah'ın yolu olarak ifade edildiğine işaret ederek başlıyor. Doğru yol kavramının din için kullanımını yaşam ve ölüm arasındaki hayatın anlamına işaret ettiğini söyleyen Güler dini bu anlamda Allah tarafından insana sunulan yaşamı kolaylaştırıcı bir formül olarak görüyor. Dinsizliği yoldan çıkmak olarak yorumluyor. Hayat içinde her akıllı insan hayatın önüne getirdiği durumları yolda kalabilmek için, vahyi, toplumu düzenleyici bir tarihsel veri olarak alıp, hayata uygulamalıdır. Mutezili usulcülerin "*sözün mubatapları sözle mükellef, söze mubatap olmayanlar ise akıl ile mükelleftir*" ifadesini kullanıyor. Başlıkta kullandığı sözden çıkmak ifadesi de bunu içeriyor. Güler'e göre sözden çıkmak toplumsal ve siyasal sorunları görebilmek yeni çözümler üretebilmek, sözde durmak ise dogmatik bir yapıya teslim olmak anlamına geliyor.

Üç Kur'an Tasavvuru başlığı altında İslam düşüncesi içinde var olduğunu iddia ettiği üç Kur'an tasavvurundan bahsediyor. Birinci tasavvur, Sünni tasavvur olup Kur'an'ın mutlak olarak Allah'ın kelamı olduğunu, kadim olduğunu, yaratılmadığını, evrenselliğini ve aklın alternatifi olduğunu kabul eder. Güler bu anlayışın sünnete bakışı da etkilediğine işaret ediyor. İkinci bakış pozitivist etki ile gelişmiş ve Kur'an'ı tamamen tarihsel kabul edip, bugün için etkisiz olduğunu kabul eder. Üçüncü tasavvur ise Mutezili bir bakışla Allah'ın irade ve kelam sıfatlarının bir ürünü olduğunu, yaratılmış olduğunu, mutlak olmadığını, insan aklına hitap etmesi nedeniyle vahiy ile insan aklı arasında derece farkı bulunduğunu kabul eden görüştür. Bu görüşe göre din dünya içindir, dünya da ahiret içindir. Din daha çok ahlaki bir yapıda algılanmalıdır.

Ebu Hanife'nin İman Tanımının Eleştirisi başlığı altında yazar Ebu Hanife'nin tasdike dayalı iman tanımını eleştiriyor. Bu kavramın masterında ameli pratik anlam olmadığına değinen Güler Ebu Hanife'nin imanı külli bir kategori olarak anladığını ifade ediyor. İmanın dinamik bir kavram olduğuna işaret eden yazar iman sadece inancın ikrarını değil, bu inanç bağlamındaki fiilleri de içerdiğini ifade ediyor. Buna göre yazar iman ile amel arasında

önemli bir bağın olduğunu, tasdikini iman için gerek şart olup, ama yeter şart olmadığını ifade ediyor.

İslamî İlimler ve Sosyal Bilimlerin İslamiliği Sorunu başlığı altında Güler tedvin aşrında gelişen İslamî ilimleri izah ederek başlıyor. İslam medeniyetini bir fıkıh medeniyeti olarak tanımlayan yazar kelam, tefsir ve hadis ilimlerini kaynakları bakımından ayırıyor. Bu ilimlerin konusunun dinî naslar olduğuna işaret eden yazar aklın bağımsız olmayıp bu dinî naslarla birlikte kullanıldığını ifade ediyor. İslamî ilimlerin Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte otoritesini kaybettiğini ve meşruiyet krizine girdiğini, gündelik hayatı kontrol eden fıkıhın yerini normatif sosyal bilimlerin aldığını iddia ediyor. Yazara göre İslamî metafiziği benimsemiş her aklın yaptığı ilmî çalışma İslamî'dir. Bu durumda modern bilim yapan her Müslüman aslında İslamî ilim yapıyor demektir. Bu temelde Müslüman olanla olmayanı ayıran unsur, kişilerin niyetleridir. Yazara göre amaç maslahatın korunumudur.

Dinin Durduğu Yer başlıklı yazısında yazar iman ve salih amelin dindeki yerini belirleyerek dinin dış dünyada nerede olduğunu görmeye çalışıyor. Din iman noktasında bireysel, ahlak noktasında ise toplumsaldır. Devletin amaçladığı toplumsal düzen ile İslam'ın amaçladığı toplumsal gayelerin örtüştüğüne değinen yazar devletin kurumlarında yer alan her bir bireyin hizmetini yerine getirirken ki tavrının niteliğini önemsiyor. Bu durumda yerine getirilen davranışın ahlakiliğine değiniyor. Devlet din ilişkisinde dinin bilfiil devletin kurumlarının hareketlerini belirlemesini mahzurlu bulurken, halkın isteği çizgisinde dinsel kurumların devlet tarafından desteklemesinin imkânına değiniyor. Yazar buradan çıkardığı sonuçta dinin sadece bireyin vicdanına yönelik olmadığı ve toplumu oluşturan fertlerin ahlakî-dinî seçimleri bağlamında dinin geniş bir alana yayıldığına dikkat çekiyor.

İslam Anlayışımıza Dair başlığında yazar düşünce ekollerini kutsal metinleri anlama biçimi olarak yorumluyor. İslamî Modernizm ve Yeni İhyacılık hareketlerini de birer anlama biçimi olarak değerlendiriyor. Yazısının büyük kısmında İslamî modernizme getirilen bazı eleştiriler ışığında, İslami radikalizmin akıl-vahiy ilişkisine, batı modernizmine karşı aldığı tavrı ve tarihi tenkit metodunu izah edip, Kur'an'dan bazı ayetler vererek tarihsel okumaya dair örneklemeler göstermeye çalışıyor.

Hikmetinden Sual Olunmaz Allah'ın İşleri veya Diyar-I İslam'da Kaosun ve Felaketlerin Teo-Ontolojisi başlıklı yazısında Güler müslüman dünyasının yaşadığı felaketlerle ilgili olarak sorduğu sorulara sünnî ontoloji

ve teoloji temelinde cevap vermeye çalışıyor. Ontolojik görüşleri açısından Allah-varlık ilişkisini inceleyen Güler sünni görüşün atomcu görüşü ilişkisinde Gazalının nedensizlik ilkesinden hareketle geliştirdiği adet nazariyesini veriyor. Arkasından bu görüşe karşı geliştirilen inayet ve ihtira delilerine değiniyor. Nedensellik ilkesini kabul etmenin icad yapabilme ve keşiflerde bulunabilme yeteneğiyle ilişkilendiren Güler Sünni inancın getirdiği adet fikrinin varlığa bakışını ve teslimiyetçi yorumunda nasıl etkili olduğuna işaret ediyor. Teoloji alt başlığında Tanrı-insan ilişkisinde mutezili ve Eş'ari yorumu veriyor. Eş'ari yorumdaki Allah'ın maksada göre iş yapmadığı vurgusunu öne çıkaran yazar bu düşünceleri benimseyen Müslüman coğrafyanın iradesizliğine işaret ediyor.

Türkiye'nin Kemalizm'den Laikleşme Zorunluluğu başlıklı yazısında yazar fikir değiştirmekle zihniyet değiştirme arasındaki farka değinerek zihniyet değiştirmenin ne derece zor olduğuna vurgu yapıyor. Bunu kemalizmin bir ideoloji haline getirilmesi ve bunun değiştirilmesinin de tıpkı zihniyet değiştirmek kadar zor olduğuna işaret ediyor. Laiklik ilkesinin Atatürk ilkelerinden biri olmasına rağmen kemalizmin bir din haline getirildiğini düşünüyor. Atatürk devrimlerinin dönemin uygulamaları içinde batıdan alındığına dikkat çekerek bunların Atatürk ilkeleri olarak ifade edilmesini de doğru bulmuyor. Anayasadaki Atatürk ile ilgili ifadelerin onu dogmatikleştirdiğine işaret eden Güler sonuçta devletin Atatürkçülükten laikleştirilmesi gerektiğini ifade ediyor.

AB ve ABD Ümmetlerine Karşı İslam Dünyası'nın Ümmet Olma Zorunluluğu başlıklı yazısında yazar esbab-ı nüzul bahsini açıp ve Kur'an'ın konularında var olan tarihsel temayı vurgulamaya çalışıyor. Kur'an 'da bahsi geçen olaylar indiği toplum için olsa da tarihsel okunduğu takdirde diğer zamanlarda da diğer milletlerin başına gelebilecek olaylar olarak da görülme imkânını taşır. Yazar bu ön veriden hareketle Irak savaşı bağlamında işgalci tarafın ve İslam dünyasının durumunu dini-ahlaki bir yoruma tabi tutuyor. Yazara göre Allah Müslümanların gayri müslimlerle dostluk antlaşması yapmasını yasaklamıştır. Yazar aradaki bu türden ilişkileri Müslüman devletlerin korktukları ve ümmet bilincine sahip olmadıkları için böyle davrandıkları yönünde değerlendiriyor.

Tabii Din ve Kurtuluş Teolojisi Olarak İslam başlıklı yazının genel başlığı Güler tarafından verilmiş olup, makale Hasan Hanefi'nin *Dini Değişme ve Kültürel Tabakküm* adındaki makalesidir. Makale iki kısımdan oluşuyor. İlk kısım *Tabi bir süreç olarak İslamlaşma*, diğeri ise *İslam dünyasındaki bazı reformist*

hareketlerden örneklerle yabancı tahakkümüm altında dini değişmedir. Tabi süreç olarak İslamlaşma başlığında dini, tabi ve tabiatüstü olarak ikiye ayıran Hanefi İslam'ı tabi din, Hıristiyanlık ve Yahudilik'i ise tabiatüstü din olarak niteliyor. Ardından tabi dini karakterize etmek için özellikler belirliyor.

Tabi bir din monoteist bir tipte olup, aklımıza uygun olarak işler. Esas olarak özgür iradeye dayanır. Ferdîyetçidir. Kişiyi tanrı ile doğrudan bir ilişki içine koyar. Günlük hayata doğmanın üzerinde bir yer verir. Teori karşısında praxise mutlak bir öncelik tanır. Hiçbir ayini içermez. Realisttir. Evrenseldir. Maballî kültürlerle öncelik verir.

Yabancı egemenliği altında dini değişme başlığını teolojik, felsefi, hukukî ve ruhsal düzeyde ele alıyor. Tabi bir dinin yabancı tahakkümü ile karşılaştığı zaman milli bir kimlik hiline geldiğine işaret eden Hanefi teolojik düzeyde tanrı algısının aşkınlıktan içkinliğe döndüğünü ifade ediyor. Yabancı baskısı altında kaderci anlayış hür irade anlayışına dönüşür. İyiliğin de kötülüğünde Tanrı kaynaklı olduğunu kabul eden görüş tahakküm altındaki toplumda epistemolojik düzeyde gerçeğin anlaşılmasına yönelik bir çabaya dönüşür. Geleneksel toplumlar otorite bağımlıdır fakat yabancı baskısı altında akli kullanmaya yönelir. Yerel toplumlar kendisini bir irşat ediciye bağlı olmayı tercih ederlerken tahakküm bu isteği özgürlük isteğine kaydırır. Geleneksel toplumlar ümidi ahiret hayatına bağlı kılarlar. Yabancı egemenliğinde eskatoloji gelecek teorisine dönüşmektedir. Yerel toplumlarda din bir iç hakikattir. Geleneksel toplumlar kurtuluşu bir mesihe bağlarken yabancı tahakkümü altında kitlesel bir devrim için çalışırlar. Felsefi düzeyde Tanrı varoluşun kendisi olarak algılanıp tanrı kâinat ayrımı ortadan kaldırılmaya çalışılır. Düalizmden monizme giden aşamada tanrı ile dünyanın, madde ile formun ikiliği kalkar. Dini ayinler devrimci bir reaksiyonla mekânsal bağlılıktan çıkıp, her yer Allah'ın evi haline gelir. Kitlelerin İlah merkezli, tarihsiz yaşadığını ifade eden Hanefi tahakküm altında bu anlayış zamanın üç boyutuyla algılandığını ifade ediyor. Hukuki düzeydeki incelemesinde Hanefi geleneksel toplumlarda formel hukukun işler olduğunu, yabancı hakimiyeti altında muhtevalı bir pratiğe dönüştüğünü ifade eder. Geleneksel toplumda hukuk ilahi bir emirden çıkartılırken yabancı baskısı altında tümevarım yöntemiyle realite kendini ortaya çıkarmaya başlar. Geleneksel toplumlar dini metin bağımlı olup ahlak kurallarını bu düzeyde yorumlarken baskı durumunda metin değil realite öne çıkar. Yabancı tahakkümü olmadığı zamanlarda metin önemli iken, tahakküm altında metnin korunması sorun oluşturduğundan manaya yönelme başlar. Ruhsal düzeyde de değişmeler söz

konusu olur. Pasif değerler aktif değerler haline gelir. Mitsizimden özgürlüğe doğru bir yönelme başlar. Aşkın olanla yeryüzü birbirinden ayrı olduğu geleneksel toplumlar tahakküm altında bu iki zeminin birleştirildiği toplumlar haline gelirler. Ve bir birlik sağlanmış olur.

Maturidi'ye Göre Akıl Ve Dini Tasdik başlıklı yazısında Güler İslam düşüncesi içinde akıl-vahiy ilişkisi bağlamında gelişen yorumları ele alıyor. Makale genelinde mutezilenin “*akıl peygamberi ve mesajını kabul eder ve dolayısıyla vahyedilmiş hakikatleri savunmak ve dâba derinlerine dalmak için anlamlar temin eder*” şeklindeki akıl-vahiy ilişkisinde kabul ettiği görüşü değerlendirmeye alıyor. Bu görüşün sadece mutezile tarafından değil Eş'ari ve Maturidi tarafından da benimsendiğini ifade eden yazar çalışmasını Maturidi'nin Kitab el-Tevhid eseri üzerinden ele alıyor. Maturidi eserinde dini bilginin soru sorulmadan taklid şeklinde elde edilmesine karşı çıkmaktadır. Akıl yürütme fitri bir eylemdir. İnsan akıl yürütmenin dezavantajlarını da bilmelidir. Buna göre kendini eğitmelidir. Allah'ın bütün emirlerinin insanın anlayabileceği şekilde olduğunu kabul eden Maturidi bu emir ve ifadelerin üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgular. Maturidi sorunu, imanın kalpteki bilgi ve tasdik paralelinde tartışır. Maturidi'nin iman anlayışını dini tasdik ile akıl arasındaki bağ üzerine kurduğunu ifade eden Güler, Maturidi'nin iman ile mârifenin birbirinin dengi olduğunu kabul ettiğine değinir. Güler'e göre Maturidi rasyonel bir iman görüşü savunur. Bu iman entelektüel has bir iman olmayıp Allah'ın herkese olan emridir.

Gülerin çalışması güncel konulardan, akademik manadaki kelâmî tartışmalara kadar uzanan yazıların toplandığı bir çalışma. Kitabın başlığındaki “özgürlükçü” ifadesi yazarın savunduğu metodolojik ve siyasî anlayışın gene yazara göre bir ifadesi olarak anlaşılabilir. Akli unsurların bu derece öne çıkartılarak vurgulanması özgürlükçü düşünce olarak yorumlanabilir mi? bu tartışılır. Yazarın çalışmasında vurguladığı İslam dünyasındaki irade ve akıl zaafının giderilmesi adına gereken ilmi gayretin harcanması hepimizin temennisidir.